

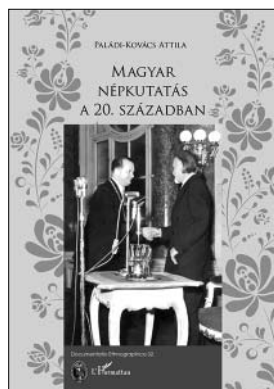
KÖNYV A MAGYAR NÉPKUTATÁS XX. SZÁZADI TÖRTÉNETÉRŐL

Paládi-Kovács Attila könyve folytatása a *Magyar népismeret a 19. században* című, 2016-ban megjelent művének, melyben a kialakuló magyar néprajztudomány XIX. századi előfutárait és klasszikusait mutatta be (Lásd *Honismeret* 2018/2. 119–120.). Az első tudósnemzedéket, amely a szak alapjait lerakta, intézményrendszerét (múzeum, társaság, folyóirat) megteremtette. Új kötete a XX. századi magyar etnográfia és folklorisztika jeles személyiségeivel foglalkozik, a második és a harmadik, részben a negyedik tudósnemzedékkel, akiknek törekvései eredményeként néprajztudományunk egyetemi tanszékekkel, akadémiai elismertséggel, kutatóintézettel, lexikonnal, atlisszal, kézikönyvvel, idegen nyelvű szakfolyóirattal bővült. A negyedik nemzedék, benne a Szerzővel és e recenzió írójával, az európai elismertséggel rendelkező magyar néprajztudomány neveltje, képviselője, értékeinek őrzője, továbbfejlesztője. Paládi-Kovács Attila a negyedik nemzedék vezető személyiségeként tekinti át XX. századi elődeink munkásságát: „Esetenként foglalkozik életútjuk, pályaképük felszámolásával, személyiségük, tudós alkatuk alakulásával, a törekvéseiket motiváló célok és ambíciók hátterével is.” (7. old.) Könyvén végigvonul az elért eredmények megtartásáért, a magyar néprajztudomány egységének fennmaradásáért, munkánk, kutatásaink társadalmi hasznosságáért érzett felelősség, aggodás.

Néprajztudományunk a most elmúlt évszázadban örvendetesen kilombosodott, személyi állománya kibővült. Nem egyszerű áttekinteni, megfelelő módon csoportosítani azt a hatalmas anyagot, amelyet Paládi-Kovács Attila bemutat. Az alapokat jelentősen megerősítő második nemzedék a *Nagy triász a Néprajzi Múzeumban* fejezetbe került (Bátky Zsigmond, Györffy István, Viski Károly). A terebélyes harmadik és

negyedik nemzedék, négy fejezetben szerepel: a *Népköltészet, folklórműveltségben* Braun Soma és Ortutay Gyula mesekutatók, Manga János, a palócság tudósa, Vargyas Lajos balladakutató. A *Terepkutató tárgyi néprajz képviselői* voltak: Gunda Béla, a műhelyteremtő, tanítványokat nevelő tanár, K. Kovács László, az anyagi kultúra kutatója, K. Kovács Péter, a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának őre, Bakó Ferenc, a népi építészet kutatója, a palóckutatás irányítója, sikeres lezárója. Az *anyagi kultúra története* fejezetbe került Belényesy Márta középkori anyagi kultúránk, K. Csilléry Klára lakáskultúránk, népi bútoraink feltárója, Hoffmann Tamás agráretnográfiai munkássága, Szabadfalvi József, a pásztorzkodás kutatója, Füzes Endre, a gabonatarólas építményeinek dokumentálój. A *hagyományos társadalom működésmódja* Tárkány Szücs Ernő jogtörténész és Hofer Tamás etnográfus-kulturális antropológus munkássága nyomán vált ismertté.

A könyv utolsó, legnagyobb terjedelmű fejezete *A néprajz szak helyzetváltozásai* címet viseli, azokat a beszámolókat, jelentéseket, értékeléseket, köszöntéseket tartalmazza, amelyeket Paládi-Kovács Attila intézetvezetőként, akadémiai tisztségviselőként írt. Itt is időrendben következnek a beszámolók: a néprajz akadémiai diszciplínává válásáról, a 125 éves *Ethnographia* folyóirat történetéről, a nemzetiségi néprajzi kutatásokról. A magyar néprajztudomány helyzetét a XX. század derekán a két budapesti professzor, Ortutay Gyula és Tálasi István emlékét idéző konferencia köszöntőjében érintette. Néprajztudományunk nagy kollektív vállalkozásai közül a *Magyar Néprajzi Atlaszt* és a *Magyar Néprajz kézi-*

könyvet testközelből mutathatta be, hiszen mindkét mű anyaggyűjtésében, írásában, szerkesztésében, kiadásában oroszán részt vállalt. Fáradszóról harcolt mindkét vállalkozás sikeres befejezéséért. Két beszámolóban mérte fel, foglalta össze néprajztudományunk helyzetét ezredfordulónkon. Végül néprajzi helyzetértékelését, annak személyes vonatkozásait a *Vidéktörténet* szerkesztőségének kérdéseire adott válaszában olvashatjuk.

Egy-egy tudósi életmű eredményeit a mai kutatónemzedék számára követendő példaként állítja. Györffy Istvánnak az alföldi pásztorépitményekről szóló könyvét életműve kiemelkedő csúcának tartja: „Ezzel is hangsúlyozni szeretném, hogy a leíró-rendszerező tárgyi monográfiák ideje nem járt le. Ez a műfaj – minden látszat ellenére – ma is időszerű, korszerű.” (48. old.) Főként Viski Károly muzeológiai tevékenysége eredményeként, a Néprajzi Múzeum 1929-ben megnyílt állandó kiállításának hatásáról: „A budapesti Néprajzi Múzeum állandó kiállításának a szakmában híre ment, katalógusa igen kelendő volt. Egész Európából érkeztek látogatók, köztük jeles tudósok, hogy a kiállítást megtekintsék és a magyar kollégákkal ismerkedjenek...” (62. old.) Ortutay Gyula javaslatára Kozma Miklós a Magyar Rádió Rt. elnöke évi 25-30 ezer pengőt szavaztatott meg a részvényekkel néprajzi hanglemezek felvételére, elkészíttetésére. (105. old.) Az 1930-as évek végén igen erős pengőben ez egy rózsadombi villa felépítésének költségvetésével azonos. Gunda Béla tanítványainak nagy száma, tudományos eredményei alapján: „Nála sikeresebb egyetemi tanár nem volt és aligha lesz valaha a néprajztudomány hazai történetében.” (159. old.) A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárát alapító K. Kovács László életműve kapcsán: „A múzeum lelke nem a kiállítás, hanem a nyilvántartás, az adattár, a könyvtár, a dokumentáció. A Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményei, kézirat-tára, fotó-, diapozitív-, mozgófilm-, rajz- és

egyéb gyűjteményei egyedülálló, pótolhatatlan értékek. A budapesti Néprajzi Múzeum Európában egyedülálló, a magyar mellett a világ sok népének kulturális emlékeit őrző »értéktár«, és ilyen értelemben is »nemzeti kincs«.” (196–197. old.)

Belényesy Márta elsőként állapította meg, hogy a XIV–XV. századi magyar mezőgazdaság egy szinten állt a nyugat-európai királyságokéval. (237. old.) A mindenkori kicsinységünket, elmaradottságunkat hangsúlyozók számára is üzenünk ezzel. Füzes Endre Mecsek-Hegyalja népi építészetét fel dolgozó tanulmánya kapcsán a táj kutatást szorgalmazza: „... csak sajnálni lehet, hogy erről a falucsoportról, régi magyar népcsoportról máig nem készült egy néprajzi tájmonográfia”. (269. old.)

Néprajztudományunkról mint akadémiai diszciplínáról szólva a második világháborút követő évtizedekről Paládi-Kovács Attila hangsúlyozza: „A néprajz szerencséje, hogy saját diszciplináris bizottságát mindvégig meg tudta őrizni, s az akadémiai szubvenciók révén számos kutatási projektet tudott finanszírozni (pl. Magyar Néprajzi Atlasz, Néprajzi Lexikon, Szabadtéri Néprajzi Múzeum tervezése). Kiváló pozíciókat szerzett a könyvkiadásban és a nemzetközi kapcsolatok építésében is. Akkoriban Budapesten idegen nyelveken kiadott tematikus és gyűjteménye kötetek világszerte elismerést arattak, emelték a magyar tudomány nemzetközi presztízsét... A néprajz kiváló akadémiai pozíciójának megteremtésében döntő része volt Kodály Zoltán akadémiai elnökségének, páratlan presztízsének, továbbá Ortutay Gyulának, aki aktív akadémiai és politikai szerepvállalással építette a néprajzhírdő állásait, intézményeit... Ortutay alapította meg 1963-ban a budapesti egyetem tanszéki kutatócsoportját, melyből 1967-ben az MTA Néprajzi Kutatóintézet előde kinőtt, s önálló akadémiai intézménnyé vált.” (302. old.)

Ezredfordulónk néprajzi helyzetértékelésében Paládi-Kovács Attila a legfontosabb eredménynek tartja, hogy a magyar nép-

rajztudomány megőrizte identitását, folytatta, továbbfejlesztette a nagy elődök törekvéseit. Identitásának megőrzésében jelentős szerepet játszott a nemzetiségi kutatásoktól a vallási néprajzig vagy a nemesség, a munkásság vizsgálatáig terjedő tematikai bővülés. Identitásörzőnek bizonyult a szak nagy kollektív vállalkozásainak megvalósítása: a lexikontól az atlaszig, a kézikönyvig, a palókkutatásról, és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megszületéséről sem feledkezve meg. Identitásunk őre a néprajzi közművelődés, a múzeumi kutatások és a táncházmozgalom is. Magyarországon nagy elődeinkre emlékülések, emlékkönyvek, emléktáblák, domborművek, szobrok, utca- és intézménynevek emlékeztetnek, de életművük megbecsülésének legfontosabb jele, hogy eredményeikre a saját kutatásaink során építünk. Erre sarkall minket Paládi-Kovács Attila könyve.

(*Paládi-Kovács Attila: Magyar népkutatás a 20. században. Documentatio Ethnographica 32. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 2018. 378 oldal + 27 fekete-fehér illusztráció*)

Lukács László

BIOGRÁFIA EGY KÜLÖNLEGES MÚZEUM MEGALAPÍTÓJÁRÓL

Kevesek számára ismert Bittermann Béla neve, pedig példaértékű munkásságát, a kort hűen tükröző élettörténetét érdemes megismernie mindenkinek. Ebben nyújt nagy segítséget a róla – és a „*csempésmúzeum*”-ról – szóló könyv, amely születésének 140. évfordulójára jelent meg 2019-ben. Szerzője – és egyben emlékének gondos ápolója – Turi Zsolt pénzügyőr őrnagy, kulturális főreferens, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kulturális, Képzési és Egészségügyi Intézet (NAV KEKI) Pénzügyőr- és Adózástörténeti Múzeum munkatársa.

Több tekintetben is érdekes olvasmány ez az aprólékos munkával összeállított kö-

tet. Bittermann Bélának (1879–1957), a m. kir. pénzügyőri főfelügyelő életének részletes bemutatásából kiderül, hogy Zomborban született, itt is járta az iskoláit, majd a katonai pályát választotta. 1908-ban került át a Pénzügyőrség állományába – előtte sikeresen elvégezte az ehhez szükség biztosítanfolyamot – és előbb Kunszentmiklósrá, majd Erzsébetfalvára (a mai Pesterzsébetre) helyezték. Az I. világháború kitérése után több pénzügyőr, így Bittermann is harcoló alakulathoz került. 1916-tól nyugállományba vonulásáig (1935) több településen teljesített szolgálatot. Ezt követően is aktív maradt, az 1940-es években volt a Szolnoki Cukorgyár Rt. igazgatója is.

A kulturális területen végzett munkásságának az áttekintése közben elénk tárul egy új múzeum születése, amely az ő nevéhez fűződik. A Magyar Királyi Pénzügyőrségi Múzeum megalapítása 1927-re nyúlik vissza, ekkor indítványozta Bittermann az anyagok gyűjtését. Néhány év múlva, 1930. október 4-én Budapesten, a Fiumei úti pénzügyőrlaktanyában meg is nyílt az új intézmény. (Ezt megelőzően Európában csupán Párizsban és Berlinben volt hasonló!) A pénzügyőrség történeti emléktárájának bemutatása mellett a lefoglalt bűnjelkek, az elkobzott tárgyak, azaz a legkülönbözőbb csempészeti módszerek a nagyközönség által is megtekinthető kiállítása oktatási célokat szolgált: a pénzügyőrök így ismerhették meg a legkülönfélébb trükköket, rejtekhelyeket. Ezek mellett láthatóak voltak – többek között – illegális szeszfőző készülékek, különböző hamisítványok, dohányvágógépek stb.

A második világháborúban az értékes anyag súlyos károkat szenvedett, ami

